

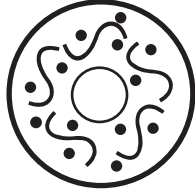

Editor
GÖKSEL SAZCI

MAYDOS I

MAYDOS I

MAYDOS KİLİSETEPE HÖYÜĞÜ BULUNTUSU ÇANAKKALE SERAMİKLERİ¹

Ayşe TAKAOĞLU*

Özet

Bu çalışma Gelibolu Yarımadası'nın güneyinde bulunan Maydos Kilisetepe Höyüğü kazılarında en üst kültür katmanında ele geçen Osmanlı dönemine ait Çanakkale seramiklerini değerlendirir. Yaklaşık 1670'li yıllardan 1915 yılına kadar faaliyet gösteren Çanakkale seramik atölyeleri Osmanlı döneminde İznik ve Kütahya'dan sonra en önemli seramik merkeziydi. Maydos'ta ele geçen Çanakkale seramiği örnekleri Birinci Dünya Savaşı sırasında tahrip olana kadar Maydos Kilisetepe Höyüğü'nün üstünde bulunan Aziz Dimitri Kilisesi kalıntılarını içeren I. tabaka buluntuları ile ilişkilendirilir. Kazılar sınırlı bir alanda yapılmış olmasına rağmen bu tabaka Çanakkale seramiklerinin hem erken evre hem de geç evre örneklerini içerir. Maydos Kilisetepe buluntuları, burada yaşayan insanların ihtiyaç duydukları seramik eşyaları elde etmek için kendilerine en yakın kaynak olan Çanakkale seramik atölyelerine yöneldiklerini göstermektedir.

Abstract

This work examines the Ottoman Çanakkale ceramics recovered from the topmost layer at Maydos Höyük located on the southern shore of the Gallipoli Peninsula. Having pottery workshops operating between ca. 1670 and 1915, Çanakkale was the third major Ottoman pottery manufacture center following İznik and Kütahya. The Çanakkale ceramics from Maydos Höyük were retrieved from Level I, representing the topmost layer of the mound. This layer yielded to occupation of the Saint Dimitris Church that stood on top of the mound until the First World War. Although the excavations were conducted

* Ayşe TAKAOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Osmanlı Arkeolojisi Ana Bilim Dalı lisansüstü öğrencisi e-mail: aysetakaoglu@gmail.com.

¹ Maydos Kilisetepe Höyüğü buluntusu Çanakkale seramikleri üzerinde bana çalışma izni veren kazı başkanı Doç. Dr. Göksel Sazcı'ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu malzemeyi seminer dersi kapsamında kendisiyle çalışmaya izin veren Prof. Dr. Ali Osman Uysal'a da teşekkürlerimi sunarım. Bu yazıda olabilecek her hatadan kendim sorumlu olduğumu kabul ederim.

in a limited are at the mound, the layer yielded Çanakkale ceramics representing both early and late phases. The finds from Maydos excavations show that both eighteenth and nineteenth century settlers of the Ottoman village of Maydos depended on the Çanakkale pottery workshops very close to them for their needs in daily life activities.

Kurulduğu 1462 yılından 1923 yılına kadar adı Kale-i Sultaniye olan Çanakkale, Osmanlı İmparatorluğu'nda İznik ve Kütahya'dan sonra üçüncü önemli seramik merkezi olarak Türk sanatında önemli bir yer edinmiştir. 17. yüzyılın sonlarından Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1915 yılına kadar neredeyse 250 yıl boyunca üretim yapan Çanakkale seramik atölyelerinde sıra dışı formlara, göz alıcı renklere, canlı bezemelere sahip özgün bir karakter sergileyen çanak ve çömlekler üretilmiştir. Çanakkale seramikleri Türk sanatı araştırmalarında İznik ve Kütahya seramikleri ile boy ölçüşecek düzeyde ve kalitede görülmediğinden genelde hep bu iki önemli geleneğin gölgesinde kalmıştır. Osmanlı toplumunda farklı bir kesime hitap eden Çanakkale seramikleri, ekonomik açıdan kolay elde edilebilir olduklarından kent, kasaba ve köylerde yaşayan insanlar tarafından hem günlük yaşam içinde hem de özel günlerde kullanılmıştır. Hem ülkemizde hem de geçmişte Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinde kalan veya kültürel ilişki içinde bulunduğu Yunanistan, Kıbrıs, Levant ve Kuzey Afrika'da bazı ülkelerde yapılan sistematik arkeolojik kazılarda ele geçmesi, Çanakkale seramiği ile ilgili yeni birçok soru sormamıza sebep olmaktadır.

Osmanlı Uygarlığı'nın maddi kültür varlıklarının arkeoloji biliminin önemli bir konusu haline gelmesiyle aralarında Çanakkale seramikleri de olan Türk dönemi (İznik ve Kütahya) seramikleri, arkeolojik araştırmalar sırasında titizlikle belgelenmeye başlanmıştır. Bunun sonucu olarak Türk dönemi seramiklerine yönelik yapılacak eksik belgelemenin geçmişi doğru okuma konusunda bizi yetersiz bırakacağı düşüncesi hızla gelişmiştir. İstanbul Saraçhane kazıları ve İzmir Agora kazıları gibi arkeolojik projelerin Çanakkale seramiklerini sistematik bir şekilde kayıt altına alması bu bakımdan önemli gelişmelerdir. Çanakkale özelinde ise, Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakasında Gelibolu Yarımadası'nın güney kıyısında bulunan Eceabat ilçesinin Osmanlı döneminde merkezini oluşturan Maydos köyünde bulunan Maydos Kilise-tepe Höyüğü kazılarında, en üst kültür katmanı olan Tabaka I' de ele geçmiştir. Bu bakımdan bu çalışma Maydos Kilise-tepe buluntusu Çanakkale seramiklerini değerlendirmeyi amaçlar.

Osmanlı Döneminde Maydos Köyü

14. yüzyıl ortalarında başlayan Rumeli'nin Türkleşme sürecinde önemli rol oynayan komutanlardan Ece Bey'den dolayı Osmanlı Dönemi'nde Eceovası nahiyesinin ana yerleşimlerinden olan Maydos köyü Osmanlı dönemi boyunca Gelibolu Yarımadası'nın en önemli yerleşimlerinden biri olmuştur. Osmanlı arşivleri göz önüne alındığında bugünkü Eceabat ilçe merkezine denk gelen Maydos köyünde 1475 yılından itibaren demografik açıdan Rumlar'ın hâkim olduğu görülmektedir. 1475 tarihli Tapu Tahrir Defteri'nde Eceovası nahiyesinin piyade-müselleme köylerinden meydana

geldiği anlaşılmaktadır.² Sadece nahiyenin merkezi olan Maydos köyü ile Gelibolu yarımadasının en güneyinde yer alan Kirte köyleri kürekçilerle meskûn bulunuyordu. Maydos köyünde yaşayan Rumlar, tıpkı komşusu Kirte/*Krithia* (günümüze Alçıtepe köyü)' da yaşayan Rumlar gibi Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı Donanması'nda kürekçi olarak istihdam edilmiş ve vergiden muaf olmuşlardır. Osmanlı donanmasında yelkenli gemiler kullanılmaya başlanmadan evvel kürekçiler istihdam ediliyordu. Maydos ve Kirte halkı da haraç, ispenç ve avarızdan muafiyet mukabilinde kürekçilik yapmaktaydılar. Örneğin 1475'te Maydos'ta 102 kürekçi kayıtlıydı ve tamamı gayrimüslim ahaliye mensuptu.³

Gelibolu Yarımadası'nın Türkleştirilmesi sürecinde Karesi Beyliği coğrafyasından göç ettirilen Müslüman Türk nüfusun iskân ettirilmesiyle beraber Rum köyleri dışında bölgede yeni Türk köyleri de kurulmaya başlamıştır. Örneğin Maydos yakınlarında Beşyol (Tursun), Küçük Anafarta (Anafarta-i Küçük/Anafarta-i Sağır), Büyük Anafarta (Anafarta-i Büzürg), Keçili, Bigalı ve Yalova (Yalakova) gibi yeni gelen Türkler için kurulan köyler piyade ve müselleme köyleri statüsündeydi. Bu da, Osmanlı ekonomisinde tarımın önemli bir rol oynadığı göz önüne alındığında devlet sınırları içinde kalan birçok şehrin ve ordunun tahıl ihtiyacını karşılamak için Gelibolu Yarımadası topraklarının önemli bir yere sahip olduğunu gösterir.

Osmanlı dönemi boyunca Gelibolu çevresinde Türklerin yaşadığı köyler ve Maydos dışında ayrıca Rum ahalinin hâkim olduğu Sütlüce (*Galata*), Tayfur (*Tayfiri*), Yeniköy (*Neohori*), Şeytanköy (*Angelohori*), Bayır (*Pairi*), Değirmendüzü (*Burgas/Pergas*) Bolayır (*Plagiari*) Ortaköy (*Eksamili*) gibi buğday, arpa, pamuk, üzüm ve anason gibi ürünler yetiştiriciliğine odaklanmış tarım köyleri vardı.

1519 tarihli "75 Numaralı Gelibolu Livası Mufassal Tahrir Defteri" kayıtlarında "Karye-i Maydos" ifadesi bulunur ve gayrimüslim kürekçilerden yine bahsedilir.⁴ 16. yüzyıl ve sonraki dönemde köy nüfusunun tamamen gayrimüslimlerden oluşmaya devam ettiği görülmektedir.⁵

1569'dan itibaren Süleymaniye İmareti vakfı raiyyeti olmuşlardı. 1569'da piyade ve müselleme organizasyonu artık ortadan kalmış olduğundan Eceovası nahiyesi köyleri, Kanuni Sultan Süleyman'ın İstanbul'da yaptırmış olduğu Süleymaniye İmareti vakfedilmiş köyler olarak görülmektedir.⁶ 1569 yılında Maydos'ta 1 adet kiremit ocağı olduğu görülmektedir.⁷ Bu tarihte aynı zamanda Maydos'ta 38 yel değirmeni olduğu görülmektedir.⁸ Maydos civarında ince bir pamuk ipliğin yanı sıra ala ve sade olarak dimi adlı bir bez türü üretilmekteydi.⁹

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, 12, 175.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme Defteri, XXVIII, 346/874.

⁴ 75 Numaralı Gelibolu Livası Mufassal Tahrir Defteri (925/1519), 2, 59, 218, 224.

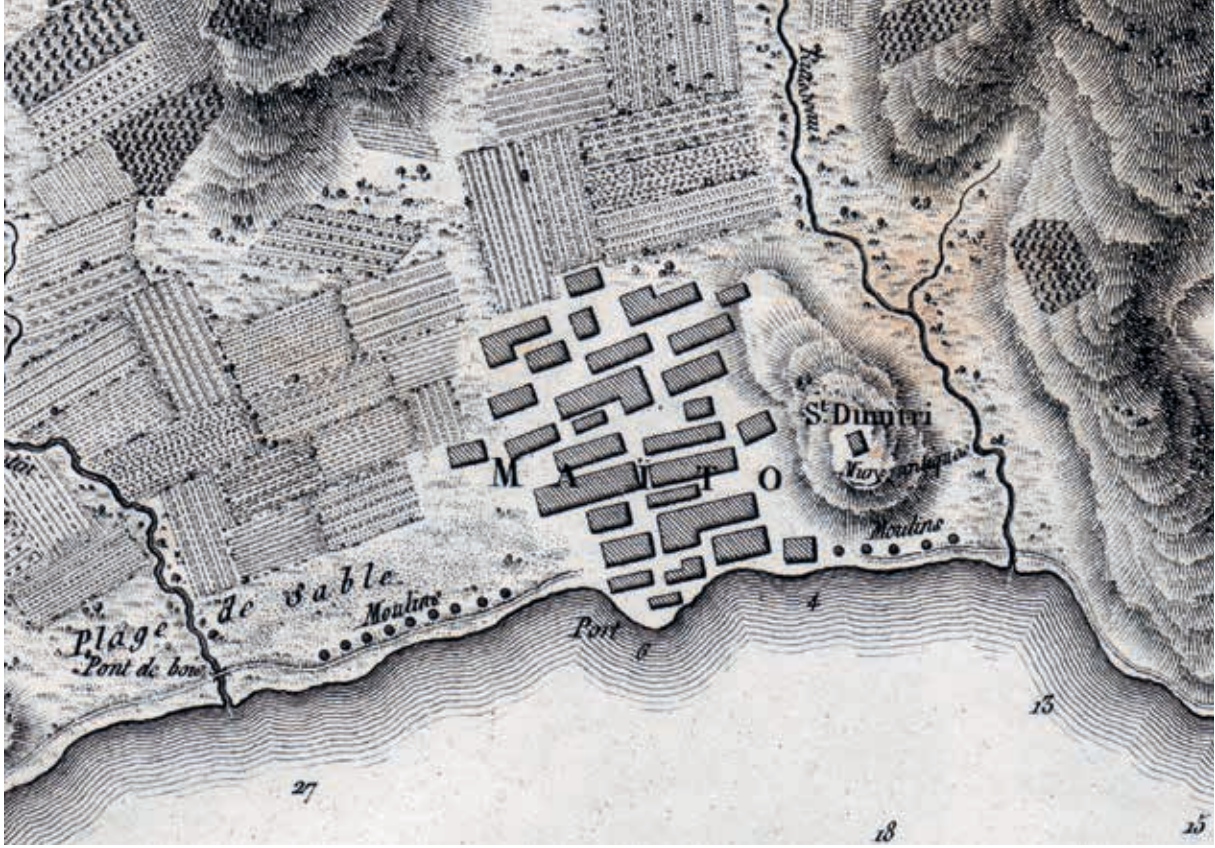
⁵ Sezgin 1998, 168.

⁶ Sezgin 1998, 139 ve 222.

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, nr. 490, 337, 353.

⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, nr. 490, 353.

⁹ İnalçık 1981, 37; Kütükoğlu 1983, 159 ve 171; Sezgin 1998, 72.

Resim 1

Fransız seyyah Choiseul-Gouffier'nin 18. yüzyıl sonlarına doğru yaptığı ziyaretine ait köy etrafındaki tarım alanlarını da gösteren Maydos yerleşim planı

Gelibolu Yarımadası'nda Osmanlı dönemi boyunca iskân edilmiş Müslüman (Türk) ve Rum köyleri arasında hiç şüphesiz en ön plana çıkan yerleşim Maydos köyüydü. 17. yüzyıl gezginlerinden Evliya Çelebi "Seyahatname" adlı ünlü eserinde Maydos izlenimlerini anlattığı kısımda şehrin özellikleri ve etnik yapısı hakkında bilgi vermektedir: "Gelibolu toprağında deniz kıyısında, hâkimi subaşıdır. Deniz kıyısında 800 sanatlı, kiremit örtülü kat kat saray gibi kefare evleri var, gözler kamaştır. Zira bu kasaba kâfirleri tüm İstanbul evleri yapan üstad-ı dülger kefereleri burada otururlar ki Maydos dülgeri Rum'da meşhur olduklarından her birinin haneleri ibretlik yapılardır. Burada asla hâkiminden başka Müslim yoktur ve kiliseleriyle bağları çoktur. Onun için Maydos şarabı meşhurdur. Kasaba dışında yel değirmenleri, ince ve beyaz unları ve dilber Muğpiçe Urum oğlanları olur."

17. yüzyıl boyunca Eceovası nahiyesi köylerinde tarımsal faaliyetlerin yaygın olmasına karşın Maydos köyünde daha çok deniz nakliyat faaliyetinin yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde Maydosluların sahip olduğu 30-40 kadar sandal ve gemi ile faaliyet sahalarını Silivri'ye kadar genişlettikleri aktarılmaktadır.¹⁰ Maydos limanında bir tahıl ambarı olduğu, 30 kadar kürekçi ve hamalın limanda çalıştığı yönündeki bilgiler de bu yaklaşımı destekler.¹¹

¹⁰ Faroqhi 1981, 148; Sezgin 1998, 172.

¹¹ Drakos 1892, 127.

Evlîya Çelebi'den yaklaşık 100 yıl sonra 18. yüzyıl sonlarında Maydos'u ziyaret eden Fransız seyyah Choiseul-Gouffier ise bu tarihte köy hakkında bilgiler sunar (Res. 1).¹² Eserinde yer alan iki gravür köyün ana noktasının Aziz Dimitri Kilisesi'nin üzerine inşa edildiği tepe olduğunu, yerleşim çevresinde çok sayıda bağ ve bahçenin olduğunu, yel değirmenlerinin köyün mimari çehresinin önemli bir parçası olduğunu göstermektedir. Onun aktardıklarından tarımın Maydos ekonomisinin önemli bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.

1792 yılında Fransız entomolog Guillaume-Antoine Olivier, Çanakkale Boğazı üzerinden İstanbul'a yaptığı yolculuk sırasında Maydos'u antik Madytos kenti harabeleri üstüne kurulmuş bir yerleşim olarak tanımlar.¹³ Maydos çevresinin çok bereketli olmamasına rağmen burada biraz tahıl, üzüm ve özellikle pamuk yetiştirildiğini aktarır. Olivier günlüklerinde ayrıca burada yaşayan insanların çoğunun denizci olduğunu, geriye kalan nüfusun ise tarımla ve yelken bezi imalatıyla meşgul olduğunu aktarır. Yelken bezi üretiminde kullandıkları pamuğun çoğunu kendileri ürettiyor olmalarına rağmen bazen küçük oranda, Avrupalıların Dardanel olarak adlandırdığı Çanakkale'den ve Gelibolu'dan temin ettiklerini kaydeder.

Maydos'un en görkemli günlerini ise 19. yüzyıl boyunca yaşadığı söylenebilir. Çok sayıda anıtsal kilise yapısı, tuğla fabrikaları, yel değirmenleri ve oldukça işlevsel liman, Maydos'un 19. yüzyılda ulaştığı refah düzeyinin önemli göstergeleridir. Aghios Demetrios, Aghios Ioannis, Panagia Faneromeni, Pammegiston Taksiarkhon ve Aghios Spyridon kiliseleri Maydos mimari çehresinin önemli unsurlarıydı. "*Ta Thrakika*" (Trakyalılar Hakkında) adlı önemli kitabın yazarı olan Eustratios Drakos, Osmanlı döneminde Gelibolu Yarımadası'nda bulunan Rum yerleşimlerinden bahsederken Maydos yaşantısı hakkında da çok değerli bilgiler sunar.¹⁴ 1855 yılında bölgede kartografik araştırmalar yapan hidrograf ve coğrafyacı İngiliz Teğmen T.A.B. Spratt'ın Maydos ve çevresini tanımladığı harita üzerinde de yerleşimin batısında deniz kıyısında sıralanmış dokuz adet ve batısında ise yedi adet yel değirmeninin yine deniz kıyısında sıralanmış olduğu görülür (Res. 2).

Maydos yerlisi olan ve 1923 yılından itibaren Yunan Kilisesi'nin ruhani lideri olan Chrysostomos Papadopoulos da Maydos köyünün 19. yüzyılda önemli bir köy olduğunu doğrular.¹⁵ Papadopoulos dışında, 1877 yılında Maydos'ta doğan ve 1922 yılında Mübadele sonrası Maydos'u terk etmek zorunda kalan Apostolos Sitaras da doğduğu yer hakkında güzel bilgiler sunarken Maydos yerleşiminin 19. yüzyıldaki gelişmişlik düzeyine tanıklık eder. 1949 yılında ölümünden sonra Yunanca olarak basılan "*Madytos*" adlı kitap belki de bugüne kadar Maydos üzerine yazılmış en detaylı çalışmalardan biridir.¹⁶

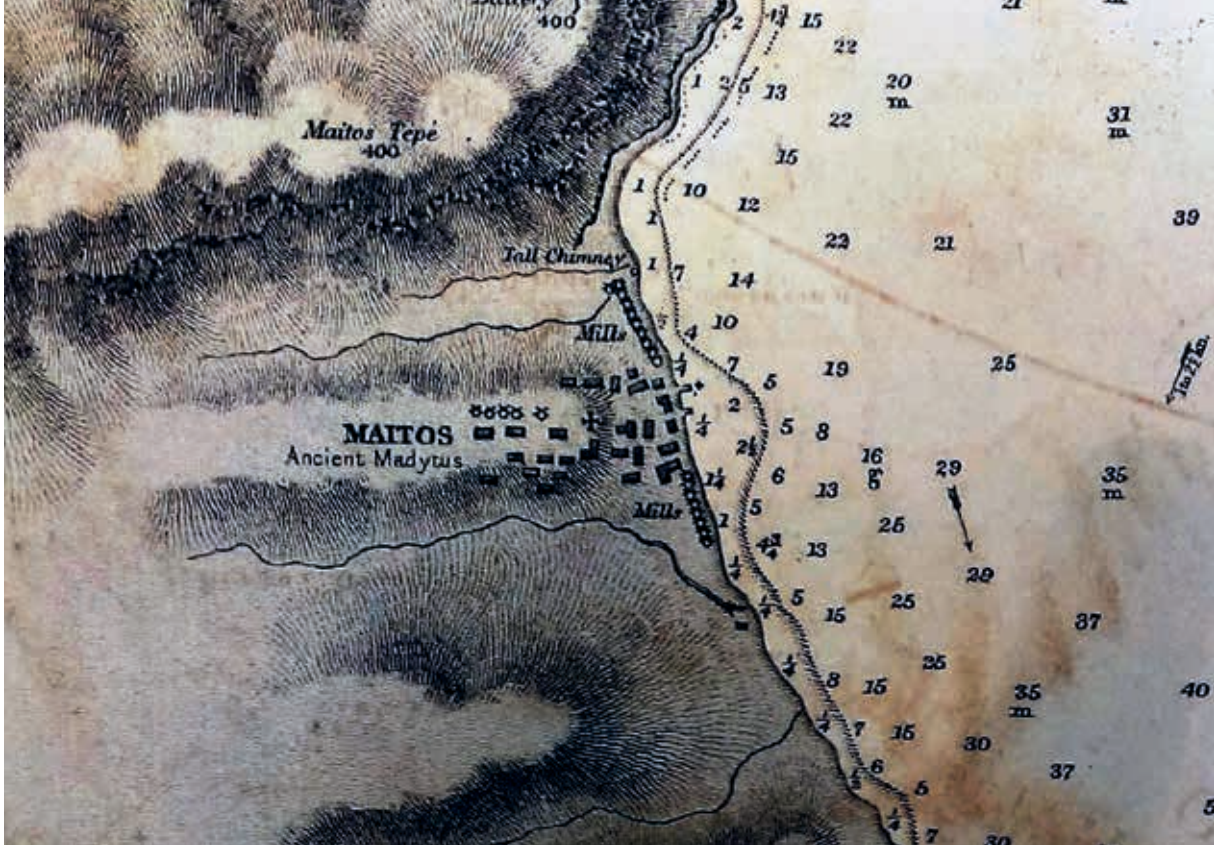
¹² Choiseul-Gouffier 1822, 381, lev. 54-55.

¹³ Olivier 188, 36.

¹⁴ Drakos 1892.

¹⁵ Papadopoulos 1890, 30.

¹⁶ Sitaras 1971.

Resim 2
İngiliz coğrafyacı T.A.B. Spratt'ın
1855 tarihli Çanakkale Boğazı
haritası detayında Maydos
yerleşim planı

Rum halkı varlığının, köyün Osmanlı topraklarına katıldığı ilk yıllardan Çanakkale Savaşı'na kadar devam ettiği bilinmektedir. Rum nüfusun Maydos'u terk etmesinin ana sebebi savaştır. 16 Nisan 1915'te Maydos yerleşimi İtilaf Devletleri tarafından bombalanmış, 29 Nisan 1915'te bombalanmaya devam edilmiştir. Çanakkale Savaşı sırasında Maydos yerleşiminin bombalanması ile köy ciddi oranda tahrip edilmiştir. Rum halkının göç etmesinin ilk nedeni can güvenliğidir. Daha sonraki neden ise 1923 yılında Lozan Antlaşması uyarınca Yunanistan ile yapılan mübadeledir.

Maydos köyü çevresi geçmişte tarıma uygun bereketli toprakları ile adeta bir tahıl deposuydu. Osmanlı ekonomisinin temelinde tarımın önemli bir rol oynadığı göz önüne alındığında devlet sınırları içinde kalan birçok şehrin ve ordunun tahıl ihtiyaçlarını karşılamak için Gelibolu Yarımadası toprakları önemli bir yere sahipti. E.I. Drakos da 1892 yılında yazdığı "*Ta Thrakia*" adlı eserinde Maydos'un ekonomisi üzerine önemli bilgiler verir. Bu eser dikkate alındığında Maydos ekonomisinde hububat üretimi yanında pamuk, susam ve anasonun önemli yer tuttuğu görülmektedir.¹⁷ Drakos, pamuk üretiminin 120.000 okka (1 okka=1,23 kilo) olduğunu ve daha önce bu rakamın 400.000 okka olduğunu vurgular. Susam üretiminin ise 150.000 okka olduğunu aktarır. Maydos'un bölgede anason üreten tek yerleşim olduğu kaydedilir. Pamuk Odyssos'a, susam Marsilya'ya ve anason Genova ile Marsilya'ya ihraç edilirdi.

¹⁷ Drakos 1892.

Maydos köyünde şarap üretiminin de yapıldığı görülmektedir. Drakos ayrıca 19. yüzyıl sonunda Maydos köyünden balıkçılık yapılan bir yer olarak bahseder; 30 yolcu ya da kargo gemisi, 10 ticaret gemisi, 800 kiloluk 28 balıkçı gemisi olduğunu aktarır.

19. yüzyıl sonunda Maydos'ta ayrıca 4 tuğla, 4 çanak-çömlek ve 2 pamuk çırçır fabrikası ile 2 taş ocağı faaliyet gösteriyordu. Bu tür endüstriyel yapıların daha çok yerleşimin kuzey yönünde konuşlandığı anlaşılmaktadır. Örneğin 1915 yılı öncesi “*Tsukalaria*” denen kiremit mahallesi de bu bölgede yer alıyordu. Tuğla üretimi Maydos ekonomisi içinde önemli bir yer tutuyordu. Bu dönemde Maydos'ta çok sayıda tuğla atölyesi eş zamanlı faaliyet gösteriyordu.

Arkeolojik Kazılar ve Çanakkale Seramikleri

Dünya genelinde ve Türkiye’de arkeoloji araştırmalarında yaşanan kuramsal gelişmelerle birlikte Osmanlı Uygarlığı’nın materyal kültür öğelerinin arkeoloji biliminin önemli bir konusu haline gelmesi sonucunda aralarında Çanakkale seramikleri de bulunan Türk dönemi (İznik ve Kütahya) seramikleri arkeolojik araştırmalar sırasında titizlikle belgelenmeye başlar. Bunun sonucu olarak Türk dönemi seramiklerine yönelik yapılacak eksik belgelemenin geçmişi doğru okuma konusunda yetersiz kalacağı düşüncesi hızla gelişmiştir. Böylelikle hem ülkemizde hem de geçmişte Osmanlı Devleti’nin hakimiyetinde kalan veya kültürel ilişkiler içinde bulunduğu Yunanistan, Kıbrıs, Levant ve Kuzey Afrika’da yapılan bazı arkeolojik kazı çalışmaları ve bölgesel yüzey araştırmaları sırasında Türk dönemi seramikleri ait oldukları dönemin birer kültürel yansıması olarak görülmeye başlanmıştır.

İstanbul’da 1964 ve 1969 yılları arası yapılan Saraçhane kazıları sırasında günışığına çıkarılan Türk dönemi seramikleri arasında ele geçen Çanakkale seramikleriyle ilgili John Hayes tarafından yapılan çalışma bir nevi başlangıç noktasıdır. Bu çalışma Saraçhane kazıları sırasında ele geçen Çanakkale seramiklerinin üslup ve form gibi ölçütler bağlamında Çanakkale I (erken evre) ve Çanakkale II (geç evre) olmak üzere iki ana kategoride değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.¹⁸ Son yıllarda İzmir Agora kazıları sırasında ortaya çıkarılan Türk dönemi seramiklerinin analizi aşamasında Çanakkale seramiklerinin de üretim tekniği, form ve üslup açısından çok detaylı olarak ele alınması ülkemizde bu konuda atılmış bir diğer önemli adımdır.¹⁹ Türkiye’de İstanbul Saraçhane ve İzmir Agora kazıları dışında ülkemizin farklı bölgelerinde yürütülen kazılarda en üst kültür katmanlarında Çanakkale seramikleri ele geçer. İzmir Agora kazıları sırasında Çanakkale seramiklerinin hem erken hem de geç evre örnekleri ele geçmiştir. İzmir Agora kazılarında ele geçen erken evre örnekleri oldukça çeşitlilik gösterir. Bunda İzmir’in 18. ve 19. yüzyıllarda Doğu Akdeniz dünyasının ticari yaşamının gözde liman kentlerinden biri olması çok etken olmalıdır. İzmir Agora kazıları buluntuları ile ilgili kazı çalışmaları ve seramik analizleri tamamlandığında

¹⁸ Hayes 1992, 268, res. 101.1, lev. 44.1.

¹⁹ Döğer 2008a ve 2008b.

Çanakkale seramikleri ile ilgili hem kronolojik hem de tüketim unsurlarına yönelik yeni değerlendirmeler yapılabilecektir. Çanakkale seramiği parçalarını kayıt altına alan diğer kazılar arasında İzmir Panaztepe kazısı, İstanbul Büyük Saray kazıları, Muğla Demre-Aziz Nikolaos Kilisesi kazıları, Kale-i Tavas (Tebae) kazıları, Sinop Balatlar Kilisesi kazıları, Hatay Antioch ve Al-Mina kazıları önemli yer tutar.²⁰ Arkeolojik kazı alanlarında en üst kültür katmanları özellikle modern yapılaşma yüzünden genelde çok tahribat yaşadığı için Çanakkale seramikleri ile ilgili detaylı bir alt kronoloji oluşturmak bu ana kadar pek mümkün olmamıştır.

Bugüne kadar yapılan arkeolojik kazılar Çanakkale seramiklerinin form ve üslup açısından genel itibarıyla iki farklı dönem altında değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. İlk üretimin başladığı yaklaşık olarak 1670’li yıllardan 1800’lü yılların başına kadar olan dönemde üretilen seramikler “Erken Evre” veya “Çanakkale I” seramiği ve kabaca 1800’lü yılların başından Çanakkale Savaşı’nın başladığı 1915 tarihine kadar olan dönem seramikleri de “Geç Evre” veya “Çanakkale II” seramiği olarak tanımlanabilir. Bu her iki evre arasındaki kap formları ve bezeme üsluplarında görülen değişimin birdenbire gerçekleşmediği, aksine bunun yaklaşık 1800 ve 1850 yılları arasını kapsayan 50 yıllık bir süreye yayıldığı görülmektedir. Ayrıca, geç evre seramik geleneğinin tamamen erken evre seramik geleneğinin yerini alması gibi bir durum da söz konusu değildir. Çünkü, 19. yüzyıl başlarına doğru geç evre Çanakkale seramik repertuvarına yeni kap formları ve bezeme teknikleri girerken bu tarihlerde aynı zamanda erken evrede kullanılan kap formlarının bazılarının terk edildiğini, bazı seramik formlarının da birtakım değişikliklerle kullanılmaya devam edildiğini görmekteyiz.

Erken evreye atfedilebilecek Çanakkale seramiklerinin en karakteristik unsuru sır altı boyama tekniğinin kullanılmasıdır. Bu evre boyunca genelde beyaz astar üzerine şeffaf sır altına alınmış boya bezemeli boyunlu çömlekler, tabaklar ve derin çanaklar üretilmiştir. Özellikle çapları 22 cm ile 34 cm arasında değişen dışa dönük ağızlı yayvan ve çukur tabaklar bu evreye ait ele geçen en yaygın formdur. Bu tabakların iç yüzeyinde sır altına alınmış çoğunlukla beyaz astar üzerine uygulanmış kobalt mavi, kiremit kırmızısı ve kirli sarı renklerde oksit boyalı stilize çiçek rozeti, çiçek demeti, yelkenli gemi motifi, iskele, liman, cami ve köşk tasvirleri ile tavus kuşu, balık ve zürafa benzeri hayvan motifleri öne çıkar.

Çanakkale seramik geleneğinde erken evreyi karakterize eden bazı unsurlar 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında bir yandan azalmaya başlarken bir yandan da yeni kap formları ve bezeme üslupları seramik repertuvarında kendini göstermeye başlar. Seramiklerde gözlemlenmeye başlanan bu değişimde Çanakkaleli ustaların Anadolu’da kökleri binlerce yıl geriye giden bazı kap formlarını yeniden keşfetmesi ve bazı Avrupa kökenli kap formlarına öykünmesi önemi rol oynamış olabilir. Geç evre sırasında Çanakkale ustalarının yeni kap formları için denemeler yaptıkları anlaşılmaktadır. Kaplar

²⁰ İstanbul Büyük Saray Kazıları: Pasinli 2000, çizim 11; Panaztepe: Erkanal-Öktü & Çınardalı-Karaaslan 2006, 192, res. 2; Ötüken 1997, 479; 2000, 349; 2010, 424; Sinop Balatlar Kilisesi: Köroğlu & İnanan 2018; Ersoy 2010, 305; Antioch: Waagé 1948; Al-Mina: Lane 1938.

üzerinde uygulanan kabartma bezemelerin yanı sıra kapların sarı, yeşil, kahverengi ve şeffaf sırla kaplanıp fırınlanmasından sonra yüzey üzerine yapılan oksit sarı, beyaz, yeşil, mavi, mercan kırmızısı gibi renklerde bitkisel desenli boya bezemeler bu dönem Çanakkale seramiklerini oldukça cezbedici yapmayı başarmıştır. Geç evrede ördek başlı testiler, halka gövdeli testiler ve hayvan biçimli kaplar dışında özellikle at başlı testiler, karşılıklı iki kulplu testiler, armudi gövdeli şişeler, ibrikler, fiçılar, üzerlerinde farklı hayvan figürleri veya efe betimleri applike edilmiş kapaklı şekerlikler, kahvedanlar, kahve fincanları, kapaklı ve kapaksız baharatlıklar, mangallar, kapaklı sahanlar, sürahiler, maşrapalar, okka veya yazı takımları, kevgirler, farklı boyutlarda boyunlu kulplu veya kulpsuz çömlekler, kavanozlar, gemi biçimli gaz lambaları, şamdanlar, saksılar ve sepet örgü tepşiler en çok üretilen formlar arasında yer alır.

Maydos Kilisetepe Höyüğü 'I. Tabaka' Buluntusu Çanakkale Seramikleri

Çanakkale Boğazı içinde Gelibolu Yarımadası'nın güney kıyısında Erken Tunç Çağı'ndan itibaren kesintisiz yerleşim izleri taşıyan Maydos Kilisetepe'de arkeolojik kazılar Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nden Doç. Dr. Göksel Sazcı tarafından 2010 yılından itibaren yürütülmektedir. Maydos Kilisetepe Höyüğü kazıları sırasında en üst kültür katmanında (I. tabaka) Çanakkale seramiklerine ait örnekler gün ışığına çıkartılmıştır (Res. 3-4). I. tabakanın en büyük özelliği Çanakkale Savaşı'na kadar üzerinde ayakta duran Aziz Dimitri Kilisesi'ne ait temel kalıntıları ve çevresinde bulunan mezarlığa ilişkin buluntular içermesidir. Söz konusu Aziz Dimitri Kilisesi'nin en azından 18. yüzyıl sonlarından itibaren bu höyük üzerinde yer aldığı göz önüne alındığında bu kültür katmanında Çanakkale seramiklerinin iki ana evresi hakkında bilgiler ele geçmesi beklenebilir.

Maydos Kilisetepe Höyüğü'nün en üst kültür katmanlarında da hem erken hem de geç evreye ait bazı seramik parçaları aynı dolgu içinde ele geçmiştir. Ele geçen erken evreye ait sır altı boya bezeme tekniğinde yapılmış buluntular arasında dışa dönük ağız kenarlı, aşağıya doğru daralan gövdeli ve halka kaideli tabaklar öne çıkar. Ağız çapları 19 ve 22 cm arası değişen bu tip tabaklara ait biri tüme yakın, bir ağız kenarı ve iki gövde parçası olmak üzere beş farklı tabağa ait örnekler ele geçmiştir (Res. 5). Bu tür kapların üretiminde iki kez fırınlama gerçekleşir. Bu tip tabaklar tornada çekildikten sonra deri sertliğine gelene kadar kurumak üzere bekletilir. Daha sonra tabağın iç yüzeyinin tamamı ve dış yüzeyinin de ya tamamı ya da alt kısmı boş bırakılacak şekilde beyaz astarlanır. Tabak astarın suyunu emmesi için bekletildikten sonra astar üzerine morumsu-kahverengimsi renkte stilize bitki motifleri çizilir. Tabağın dışa dönük ağız üzerinde ise iki ince çizgi yer alır. Normalde Çanakkale atölyelerinde üretilen bu tip tabakların dışa dönük ağız kenarları üzerinde iki ince çizgi arasında aralıklarla yerleştirilmiş beşer damla kümesi yer almasına rağmen bunlar Maydos tabağında karşımıza çıkmaz. Boya dekor kuruduktan sonra ilk olarak yaklaşık 940 derece ısıda bisküvi pişirimi yapılır. Bu ilk pişirimin ardından fırından çıkarılan tabaklar, iç kısımları

Resim 3

Olasılıkla 1890-1900 yıllarına ait bir kartpostal detayında Maydos Kilisetepe Höyüğü ve üzerinde bulunan Aziz Dimitri Kilisesi

Resim 4

Çanakkale Savaşı'ndan sonra Maydos köyünün denizden bir görüntüsü. Maydos Kilisetepe Höyüğü üzerindeki Aziz Dimitri Kilisesi tahrip olmuş ve höyük kenarındaki yel değirmenleri terk edilmiş halde

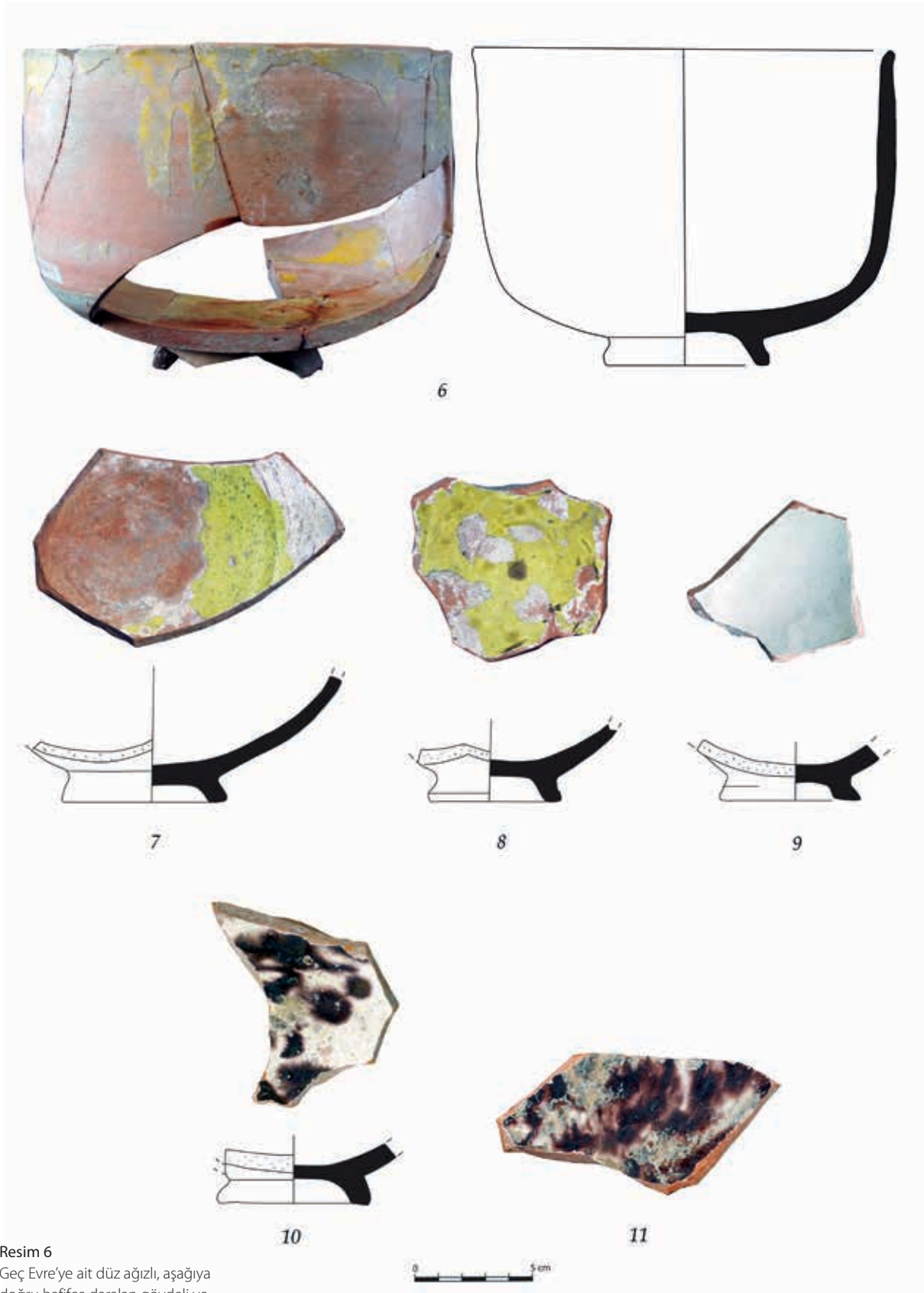

tamamen ve dış kısımlarının da üst yarısı şeffaf sırla kaplandıktan sonra ikinci kez fırınlanır. Dış yüzün büyük bir kısmı sırsız ve astarsız bırakılmıştır. Bu tip tabakların 18. yüzyılın ortalarından 19. yüzyıl başlarına kadar üretildiği kabul görmektedir. Bunlar dışında Maydos Kilisetepe kazılarında erken evre ile ilişkilendirilebilecek başka bir seramik parçası belirlenememiştir.

Maydos Kilisetepe Höyüğü'nde I. tabakada ele geçen diğer Çanakkale seramikleri daha çok geç evreye aittir. En yaygın tip düz ağızlı, aşağıya doğru hafifçe daralan gövdeli ve halka kaideli, oldukça sade görünümlü derin çanaklardır (Res. 6). Ağız çapları 12-15 cm arası ve yükseklikleri 9 ila 11 cm arası değişen boyutları en yaygın olan bu derin çanaklar genelde halk arasında çorba kasesi olarak adlandırılır. Bu tip derin çanakların iç yüzeyinin tamamı, dış yüzeyinin de alt kısmı hariç tamamı sırlanır. Bu çanakların iç

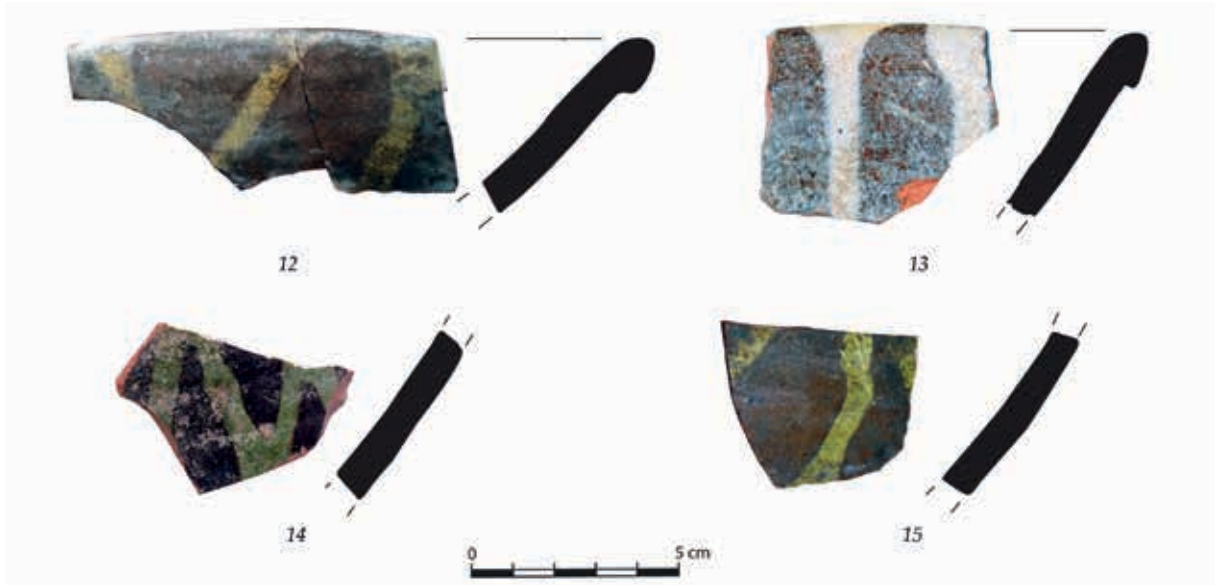

Resim 5
Erken Evre'ye ait dışa dönük ağız kenarlı, aşağıya doğru daralan gövdeli ve halka kaideli tabaklara ait parçalar

Resim 6

Geç Evre'ye ait düz ağızlı, aşağıya doğru hafifçe daralan gövdeli ve halka kaideli derin çanaklara ait parçalar

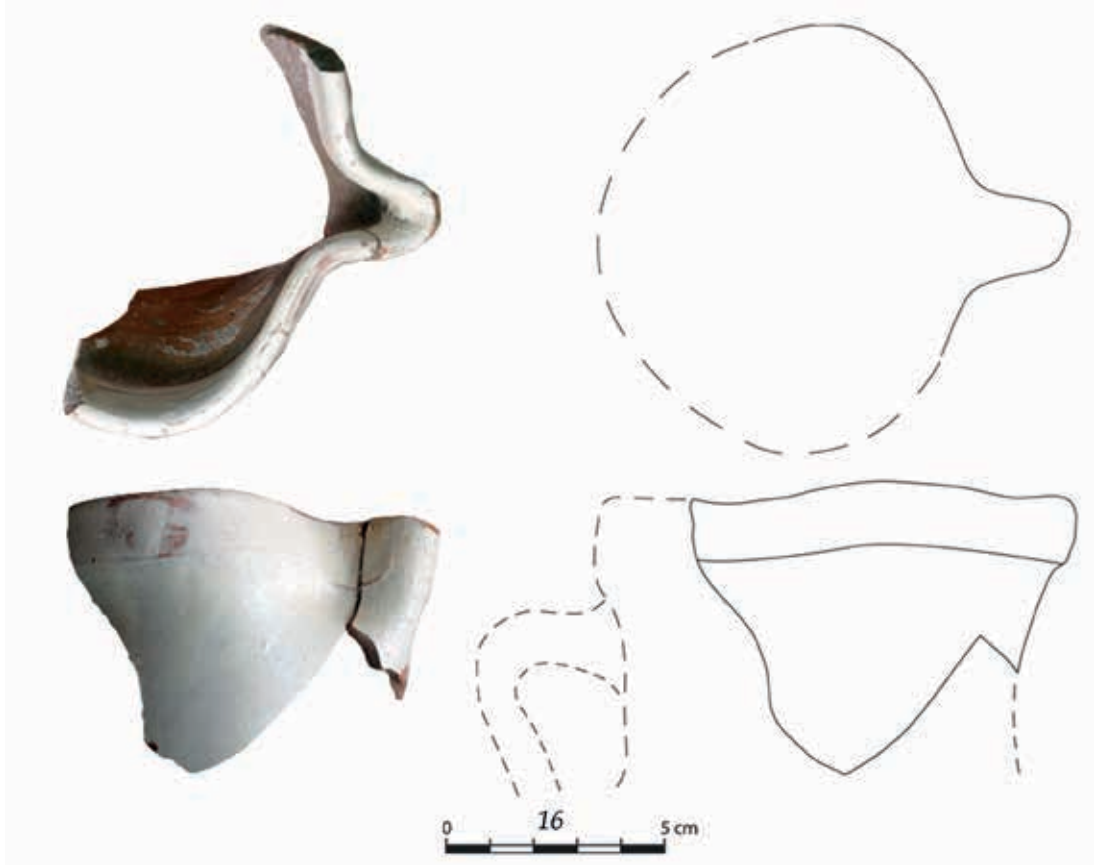

kısımında fırınlamadan kaynaklı uçayak izi yer alır. Osmanlı arşiv belgelerinde geçen bir paralık çanak, iki paralık çanak ve üç paralık çanak gibi tanımlamalar bunların boyutlarını tanımlamak için kullanılmıştır. Maydos Kilisetepe Höyüğü'nde ele geçen derin çanaklar beyaz astar üzerine yeşil, sarı ve şeffaf sırlı olarak karşımıza çıkar. Bazı örnekler kahverengi ve yeşil akıtmalı şeffaf sır kullanılarak üretilmiştir. Birkaç örnekte baskı bezeme ile oluşturulmuş yatay kuşakların çanağın dış yüzeyinde yer aldığı görülebilir. Maydos Kilisetepe Höyüğü'nde bu tür baskı bezemeli derin çanaklar yeşil sırlı olarak karşımıza çıkar.

Maydos Kilistepe Höyüğü'nde aynı zamanda "astar akıtma" bezeme tekniği ile yapılmış bazı tabak parçaları da ele geçmiştir (Res. 7). Genelde dudak kısmı dışarıya taşkın olan, aşağıya doğru halka kaideyle sonlanan dışbükey gövdeli tabaklar çarkta çekildikten sonra beyaz astar kullanılarak direkt zemin üzerine ağız kenarından aşağıya doğru yapılan dikine akıtmalar ile kaba bir bezeme şekli uygulandıktan sonra ilk pişirime tabi tutulur. Tabaklar fırından çıktıktan sonra ya yeşil renkte ya da sarı renkte sırlanıp ikinci kez fırına verilir. Böylelikle astar akıtma üzerine gelen sarı veya yeşil sır ile tabağın kendi rengi olan kahverengi hamur üzerine gelen yeşil veya sarı sır arasında bir renk farkı oluşur. Bu gruba giren çukur tabakların da ortasında fırınlama süreciyle ilgili uçayak izleri görülmektedir. Astar Akıtma tekniği Batı Trakya'da Yunanistan'ın Evros coğrafi biriminde bulunan Dimetoka kasabasında faaliyet gösteren çanak çömlekçiler tarafından da tercih edildiğinden bu teknikte Çanakkale imalathanelerinde üretilen astar akıtma bezemeli çukur tabaklar bazı kazı raporlarında hatalı bir şekilde Dimetoka seramiği olarak adlandırılmaktadır. Bu konuda şüphesiz yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tür astar akıtma bezemeli tabakların çok yoğun bir şekilde genelde Çanakkale erken evre tabaklarıyla birlikte ele geçmesi, özellikle bunları belki de erken evre içinde değerlendirmemiz gerektiğini düşündürür. Bunun için daha sağlam tabaka buluntularına ihtiyaç duyulmaktadır.

Resim 7

İç yüzeyleri astar akıtma bezemeli sarı ve yeşil sırlı yuvarlak ağızlı, aşağıya doğru daralan gövdeli ve halka dipli tabak parçaları

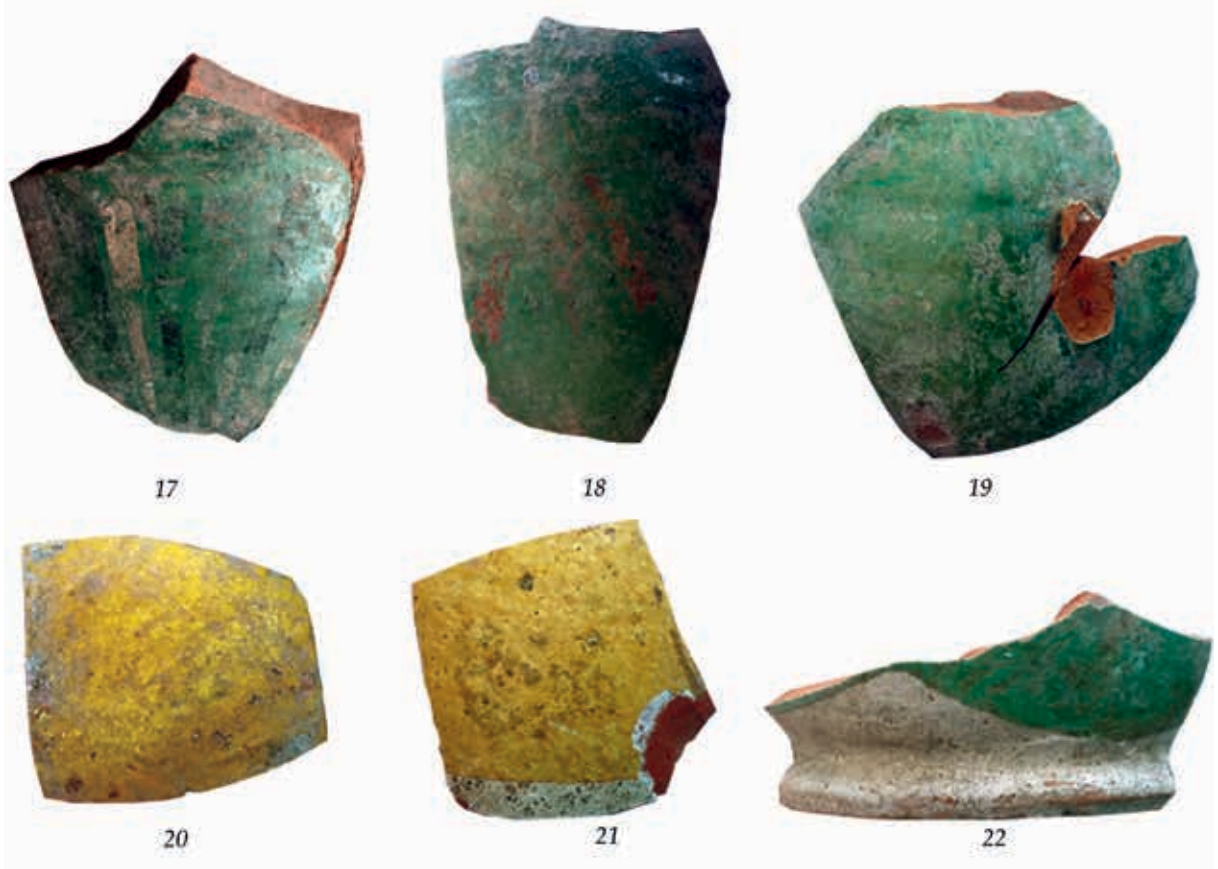

Resim 8

Olasılıkla İtalyan Grottaglie Puglia seramik atölyeleri ürünlerinden etkilenecek yapılmış beyaz astar üzerine şeffaf sırlı bir sürahi ağız parçası

Maydos Kilistepe Höyüğü'nde ele geçen en dikkat çekici parçalardan birisi de yonca ağızlı bir sürahiye ait ağız parçasıdır (Res. 8). Bu tip tek kulplu ve yonca ağızlı sürahilerin, İtalya'da öne çıkan seramik merkezlerinden Grottaglie Puglia ürünlerine öykünerek Çanakkale seramik atölyelerinde üretildiği söylenebilir. Çanakkale seramik atölyelerinin 19. yüzyıl ortalarından itibaren zaman zaman pazar olanaklarını artırmak için Avrupa ürünlerine öykündüğü düşünülebilir. Bu tür sürahilerin en büyük özelliği beyaz veya krem astar üzerine şeffaf sır kullanılarak kabın tamamına beyaz bir görünüm verilmesidir. Fırınlama sonrası sır üstüne kırmızı ve yaldız boya kullanılarak geometrik desenler yapılır. Fakat Maydos Kilistepe Höyüğü örneğinde sır üstü boya bezeme mevcut değildir.

Maydos Kilistepe Höyüğü'nde beyaz astar üzerine yeşil sır akıtmalı sarı sırlı bir ibriğe ait seramik parçaları da ele geçmiştir. Halk arasında "yağ bardağı" olarak adlandırılan bu tip ince uzun emzikli ibrikler keskin profilli, dışa dönük ağızlı, ince uzun boyunlu, şişkin gövdeli, düz dipli ve burmalı kulpludur. Çanakkale seramik atölyelerinde üretilen bu tür ibriklerin yüksekliği 20 ila 26 cm arası değişir. Bu ibriklerin gövde üzerinde genelde emzik altında ve yanlarda kabartma rozetler yer alır. Bu tür ibrikler yeşil, sarı, kahverengi ve şeffaf sırlı olarak karşımıza çıkar. Şeffaf sırlı örneklerde kahverengi ve yeşil akıtma tercih edilirken sarı sırlı örneklerde bazen yeşil akıtma yaygındır. Bu dönem Çanakkale seramiklerinde yaygın olduğu üzere fırınlama sonrası sır üstüne uygulanan boya bezeme bu ibrikler için de tercih edilmiştir.

Maydos Kilistepe Höyüğü kazılarında çok sayıda olmasa da ördek başlı testilere ait parçalar da ele geçmiştir (Res. 9). Çanakkale seramik atölyelerinde 19. yüzyıl boyunca en yoğun üretilen kap formlarından biri hiç şüphesiz şişkin gövdeli, uzun boyunlu ve hayvan başı şeklinde akıtacakla sona eren testilerdir. Bu tür testilerin tipolojik açıdan en belirleyici özelliği uzun bir boyun üstüne oturan dişi veya erkek ördekbaşı şeklinde stilize edilmiş ağız kısımlardır (Res. 10). Halk arasında bu testiler ağız biçimlerine göre

Resim 9

Olasılıkla ördek başlı testilere ait gövde (17-21) ve kaide (22) parçaları. 17 ve 18 numaralı örnekler üzerinde fırınlama sonrası sır üstüne yıldız boya ile yapılmış stilize bitki motiflerine ait izler bulunmaktadır.

Resim 10

Resim 9'da gösterilen parçaların ait olabileceği ördek başlı testilerin gaga ağızlı (dişi ördek başı) ve yuvarlak ağızlı (erkek ördek başı) versiyonlarına ait örnekler

gaga ağızlı olanlar dişi ve öne doğru uzayan boru şeklinde ağızlılar ise erkek ördek olarak tanımlanır. Genelde düz kaideli üretilen ördek başlı testilerin boyun ile karın arasına yerleştirilen burgulu veya düz kulp bu kapların bir diğer özelliğidir. Gövde yüzeyine sıklıkla çeşitli bitkisel motifleri içeren kalıptan çıkma kabartma bezemelerle applike edilerek dekore edilir. Ağız kısmının her iki yanında göz hissi veren birer küçük kabartma rozet yer alırken karın üzerine ise rozet, yarım ay veya yaprak biçimli bitkisel motifli kabartmalar applike edilerek esere canlılık kazandırılır. Testinin gaga ağzı içinde ise sıvının akmasını sağlayan delikler ve ağzın arka tarafındaki kulbun boyunla birleştiği yerin hemen üstünde testinin doldurulması için üçgen bir açıklık yer alır. Bu tür testilere genelde fırınlama sonrası sır üstüne bitkisel boya bezeme uygulanır. Maydos-Kilisetepe Höyüğü'nde bu tip kaplarla ilişkilendirilebilecek parçalar daha çok beyaz astar üzerine sarı veya yeşil sırlı ördek başlı testilere aittir.

SONUÇ

2010 yılından beri Maydos Kilistepe Höyüğü'nde yürütülen arkeolojik kazılarda höyüğün en üst tabakası olan I. tabaka içinde Çanakkale atölyelerinde üretilmiş seramiklere ait yaklaşık 60 parça tespit edilmiştir. Bu aşamada sayının az olması Aziz Dimitri Kilisesi ve mezarlığına ait kalıntıları içeren dolgunun en üst tabakalarının çok geniş alanda kazılmamış olmasıyla açıklanabilir. Çünkü birkaç karelede devam eden kazılar Tunç Çağı tabakalarına ulaşmak için derinleştirildiğinden sınırlı alanlarda I. tabakaya ulaşılabilir. Ancak Maydos Kilistepe Höyüğü buluntularından anlaşıldığı kadarıyla, burada yaşayan insanlar ihtiyaç duydukları seramik eşyaları tedarik etmek için kendilerine en yakın kaynak olan Çanakkale seramik atölyelerine yönelmişlerdir. I. tabakada bazı Balkan kökenli olabilecek seramik parçalarının ele geçmesi Maydos'un buralara yakınlığı göz önüne alındığında şaşırtıcı değildir. Maydos Kilistepe Höyüğü malzemesinin yine kazılarda ortaya çıkmış Kilitbahir Kalesi buluntusu Çanakkale seramikleriyle birlikte değerlendirilmesi durumunda Çanakkale atölyelerinde üretilen seramiklerin Gelibolu Yarımadası'nda yaşayan müslim veya gayrimüslim Osmanlı toplumu tarafından nasıl tüketildiği konusunda bilgiler edinebileceğiz. Burada Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu ve Rumeli tarafında diğer seramik üretim merkezlerinden gelen seramiklerin de kazılarda ele geçme ihtimalini göz önüne almak gerekir. Fakat arkeolojik yerleşimlerin en üst katmanlarının karışık olmasının sağlam kronolojik veriler elde etmemizin önüne geçtiğini söylemek gerekir.

KAYNAKÇA

- ÇOKONA, A. 2017. *20. Yüzyıl Başlarında Anadolu ve Trakya'daki Rum Yerleşimleri*. İstanbul.
- CHOISEUL-GOUFFIER, C. 1842. *Voyage pittoresque dans l'Empire ottoman, en Grèce, dans la Troade, les îles de l'Archipel et sur les côtes de l'Asie-mineure*. Vol. 3. Paris.
- DÖĞER, L. 2008a. İzmir Agorası kazılarında 17. ve 19. yüzyıl seramik buluntuları üzerine bazı gözlemler, *Sanat Tarihi Dergisi* 17: 23-54.
- DÖĞER, L. 2008b. İzmir Agorası kazılarında Çanakkale seramikleri ve diğer talep noktaları, *Çanakkale Seramikleri Sempozyumu Kolokyumu Bildirileri*, Antalya, 30-46.
- DRAKOS, E.I. 1892. Τα Θρακικά ήτοι διάλεξις περί των εκκλησιαστικών επαρχιών Σηλυβρίας, Γάνου και Χώρας, Μετρώων και Αθύρων, Μυριοφύτου και Περιστάσεως, Καλλιπόλεως και Μαδύτου, Atina.
- ERKANAL-ÖKTÜ, A. – N. ÇINARDALI-KARAASLAN. 2006. Panaztepe 2004 Yılı Kazıları, *Kazı Sonuçları Toplantısı* 27: 191-204.
- ERSOY, B. 2010. Kale-i Tavas (Tebae) Kazıları, *31. Kazı Sonuçları Toplantısı* 4: 301-314.
- FAROQHI, S. 1981. İstanbul'un iâşesi ve Tekirdağ-Rodoscuk limanı (16-17. Yüzyıllar, *ODTÜ Gelişme Dergisi, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar II*, Ankara, 13-154.
- İNALCIK, H. 1981. Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü, *ODTÜ Gelişme Dergisi, Türkiye iktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar* 2.
- HAYES, J. W. 1992. *Excavations at Saraçhane in Istanbul. Vol. 2: The Pottery*. Princeton.
- KILIÇOĞLU, E. (2019). *Ankara Etnografya Müzesi'nde Bulunan Çanakkale Seramikleri*. Pamukkale Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KORRE-ZOGRAPHOU, K. 2000. Τα κεραμικά του Τσανάκκαλε 1670-1922. Atina.
- KÖROĞLU, G. – F. İNANAN (2018). Sinop Balatlar Kilisesi kazılarında ortaya çıkarılan seramikler, *XI. AIECM3 Uluslararası Orta Çağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramikleri Kongresi Bildirileri*, F. Yenişehirlioğlu (ed.) Ankara, 319-327.
- KÜTÜKOĞLU, M. S. 1983. *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*. İstanbul.
- LANE, A. 1938. Medieval finds at Al Mina in North Syria, *Archaeologia* 87: 19-78.
- OLIVIER G. A. 1800. *Voyage dans l'empire Othoman, l'Égypte et la Perse, fait par ordre du gouvernement, pendant les six premières années de la république*. Vol. 2, Paris.
- ÖTÜKEN, S. Y. 1997. 1995 Demre Aziz Nikolaos Kilisesi kazısı, *18. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2: 471-488.
- ÖTÜKEN, S. Y. 2000. 1999 Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi kazısı, *22. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2: 345-358.
- ÖTÜKEN, S. Y. 2010. "2008 yılı Aziz Nikolaos Kilisesi kazısı ve duvar resimlerini koruma, Onarım belgeleme çalışmaları." *31. Kazı Sonuçları Toplantısı* 4: 417-435.
- PASİNLİ, A. 2000. "Büyük Saray bölgesinde Sultan Ahmet Eski Cezaevi bahçesindeki 1997-1998 kazı çalışmalarına ait rapor." *Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu* 10: 94-114.
- PAPADOPOULOS, A. H. 1890. Μάδυτος. Η πόλις της Χερρονήσου. Πατριδογραφία. (*Madytos, the City in the Cherronesus; Patridography*), Athens.
- SEZGİN, İ. 1998. *XI. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- SİTARAS, A. E. 1971. *Hē Madytos, polis tēs Thrakikēs Chersonēsou epi tou Hellēspontou*, Atina.
- WAAGÉ, H. 1948. The glazed pottery, *Antioch-on-the-Orontes, Volume IV.1. Ceramics and Islamic Coins*, 79-108.